

УДК 338.432:633.854(477)

ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

М.М. Ільчук, доктор економічних наук

Досліджено сучасний стан виробництва насіння соняшнику на сільськогосподарських підприємствах України та розроблена його виробнича програма на 2015 р.

Виробництво, сільськогосподарські підприємства, насіння соняшнику, ефективність виробництва, ринок, перспектива.

В агропромисловому виробництві України провідне місце серед технічних культур займає соняшник – основна олійна культура. На соняшникову олію припадає 98% від загального виробництва олії в Україні. Соняшник – одна з найбільш прибуткових та високоліквідних культур. А враховуючи те, що виробництво соняшнику на сільськогосподарських підприємствах не завжди супроводжується інтенсифікацією, а в основному ведеться шляхом екстенсивних технологій, то посівні площі під ним останніми роками і різко збільшились, що зумовило знищення агрономічно-обґрунтованої структури посівних площ у деяких регіонах України. Нині рівень використання біологічного потенціалу соняшнику є найменшим серед олійних культур і навіть не досягає 50% [1]. Ефективність функціонування олійно-жирового підкомплексу України значною мірою залежить від стабільного та ефективного виробництва соняшнику на сільськогосподарських підприємствах [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам виробництва та функціонування ринку соняшнику в Україні присвячені праці вітчизняних вчених В.Г. В'юна, Л.А. Євчук, В.С. Каретникової, В.В. Кириченка, В.Г. Кухти, С.Ю. Кучеренка, А.А. Побережної, В.Ф. Сайка та ін. вчених. Проте перспективи виробництва соняшнику на сільськогосподарських підприємствах ще недостатньо вивчені.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан і спрогнозувати обсяги та показники економічної ефективності виробництва насіння соняшнику на сільськогосподарських підприємствах України на 2015 р.

Виклад основного матеріалу. Протягом 2000–2012 рр. в Україні зібрана площа посівів під соняшником збільшується майже у 1,8 раза, урожайність – майже у 1,4, а валові збори соняшнику – у 2,4 раза (табл.1).

Виробництвом соняшнику в Україні займаються сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення. У 2010 р. на долю сільськогосподарських підприємств приходилось 63,3% виробленого обсягу соняшнику, на долю фермерських господарств – 8,8% і на долю господарств населення – 27,9% [5].

1. Зібрана площа, урожайність та валовий збір соняшнику в Україні (усі категорії господарств) *

Показник	Роки							2012 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	2841,6	3689,1	4279,5	4193,0	4525,8	4716,6	5081,69	178,8
Урожайність, т/га	1,22	1,28	1,53	1,52	1,50	1,84	1,65	135,2
Валовий збір, тис. т	3457,4	4706,1	6526,2	6364,0	6771,5	8670,5	8387,1	242,6

*Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Найсприятливіші природні умови для вирощування соняшнику в Україні знаходяться в зоні Степу (північна, східна та центральна його частини). Тут у 2010 р. спостерігалась найвища ефективність виробництва соняшнику. Рівень рентабельності виробництва соняшнику у підприємств степової зони становив 69,7%, порівняно з 59,2% на підприємствах лісостепової зони та з 2,9% на підприємствах поліської зони (табл. 2). Проте прибутку на 1 га посівів одержано найбільше на підприємствах зони Лісостепу (2078,2 грн) за рахунок вищої врожайності культури.

Прогнозування попиту, місткості ринку, обсягів продажу насіння соняшнику в Україні на 2015 р. здійснювалося з використанням методів економіко-математичного моделювання.

Для побудови математичної моделі ринку соняшнику використовувалась база даних Державної служби статистики України, що побудована на основі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств, які звітували по формі № 50-сг за 2010 та 2011 рр.

Математична функція кривої національної пропозиції соняшнику за 2010 р. має вигляд (формула (1)):

$$y = 1682,157 + 3,218^x, \quad (1)$$

де x – обсяг пропозиції, млн т;

y – ціна, яку фактично отримує підприємство, грн.

Математична функція кривої національної пропозиції соняшнику за 2011 р. має вигляд (формула (2)):

$$y = 1891,178 + 2,486^x. \quad (2)$$

Ціна ринкової рівноваги встановлюється на основі зведення кривих попиту та пропозиції.

Для моделювання поведінки споживачів використовувалась лінійна функція загального типу:

$$Y = a - bp,$$

де Y – обсяг споживання соняшнику; p – ціна.

**2. Групування сільськогосподарських підприємств
(включаючи фермерські господарства*) за виробничими
витратами на 1 га посіву соняшнику, 2010 р.****

Показники	Групи господарств за виробничими витратами на 1 га посіву, грн				Всього
	I – до 2500	II - від 2500 до 4000	III - від 4000 до 5500	IV - понад 5500	
Степ					
Кількість підприємств	1666	1582	206	48	3502
Зібрана площа, тис. га	864,3	1018,7	100,8	17,1	2001
Урожайність, ц/га	12,0	17,3	22,1	28,8	15,3
Прибуток, млн грн	1479,6	2161,0	211,3	29,4	3881,3
Повна собівартість 1 ц, грн	149,31	181,26	224,67	281,99	176,04
Прибуток (+), збиток (-) на 1 ц, грн	145,38	116,83	88,64	53,29	122,74
Рентабельність (+), збитковість (-), %	97,4	64,5	39,5	18,9	69,7
Лісостеп					
Кількість підприємств	570	1293	252	61	2176
Зібрана площа, тис. га	173,7	573,3	119,2	17,2	883,3
Урожайність, ц/га	14,1	18,1	23,4	30,5	18,3
Прибуток, млн грн	389,3	1134,9	270,5	41,0	1835,7
Повна собівартість 1 ц, грн	136,81	189,81	219,47	268,87	189,75
Прибуток (+), збиток (-) на 1 ц, грн	160,72	107,91	94,00	77,40	112,28
Рентабельність (+), збитковість (-), %	117,5	56,9	42,8	28,8	59,2
Полісся					
Кількість підприємств	53	84	12	8	157
Зібрана площа, тис. га	14,1	46,2	3,6	21,1	85,1
Урожайність, ц/га	12,1	17,6	20,3	26,4	19,0
Прибуток, млн грн	6,42	-4,72	1,32	1,65	4,66
Повна собівартість 1 ц, грн	216,35	257,92	245,28	226,60	243,20
Прибуток (+), збиток (-) на 1 ц, грн	37,41	-13,11	16,31	33,26	7,08
Рентабельність (+), збитковість (-), %	17,3	-5,1	6,7	14,7	2,9
Україна					
Кількість підприємств	2289	2959	470	117	5835
Зібрана площа, тис. га	1052,1	1638,2	223,6	55,4	2969,4
Вироблено соняшнику, тис. т	1298,8	2881,4	508,6	157,4	4845,9
Урожайність, ц/га	12,3	17,6	22,7	28,4	16,3
Реалізовано соняшнику, тис. т	1274,3	2953,5	532	139,5	4899,2
Виторг, млн. грн	3759,6	8811,6	1666,8	475,2	14713,2
Прибуток, млн грн	1884,7	3333,5	482,5	72,4	5773,1
Повна собівартість 1 ц, грн	147,14	185,46	222,63	288,73	182,49
Ціна реалізації 1 ц, грн	295,03	298,34	313,31	340,64	300,30
Прибуток (+), збиток (-) на 1 ц, грн	147,89	112,89	90,68	51,91	117,81
Рентабельність (+), збитковість (-), %	100,5	60,9	40,7	18,0	64,6

* Фермерські господарства, які звітують за формою № 50-сг.

**Джерело: розраховано автором на основі даних статистичної форми № 50-сг.

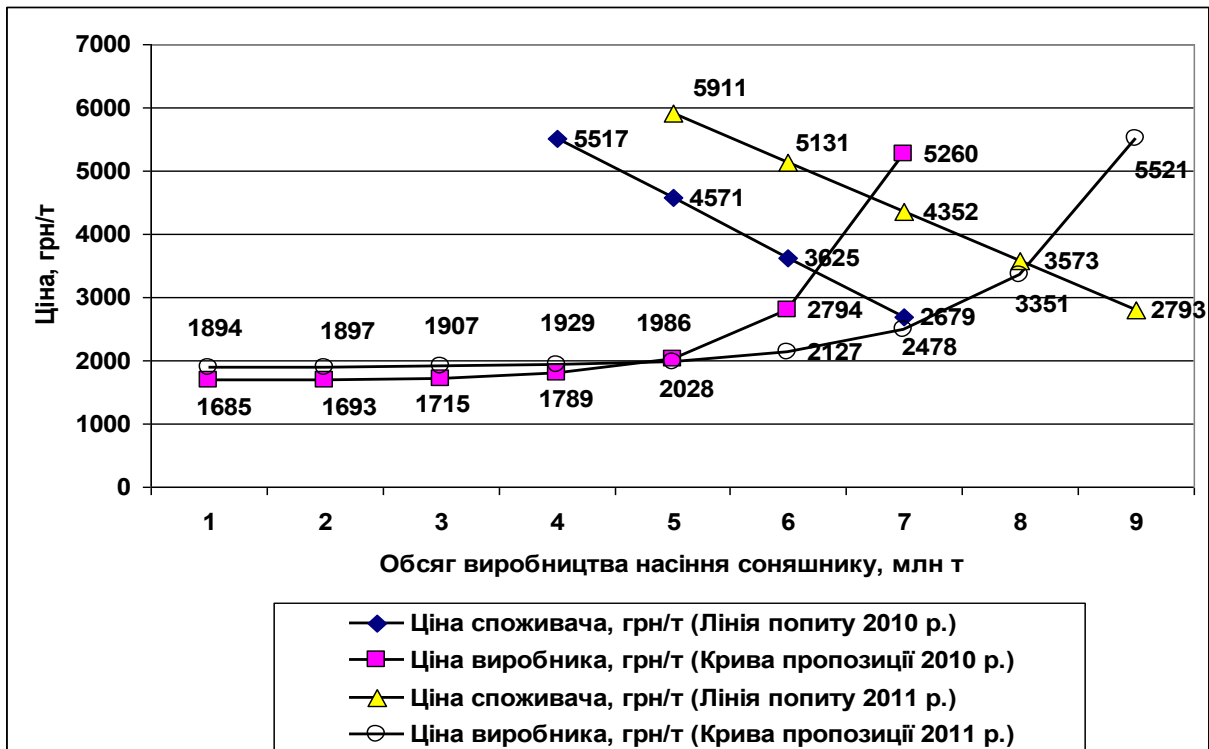
Лінія попиту на соняшник в 2010 р. має вигляд (формула (3)):

$$Y = 9,83 - 0,0011 * p. \quad (3)$$

Лінія попиту на соняшник в 2011 р. має вигляд (формула (4)):

$$Y = 12,6 - 0,0013 * p. \quad (4)$$

Відобразивши лінії попиту та криві пропозицій на одному рисунку, отримаємо наочне зображення моделей ринку соняшнику в 2010 та 2011 рр. (див. рисунок).

Моделі ринку соняшнику за 2010 і 2011 рр.*

*Джерело: власна розробка із залученням статистичних даних.

Дані рисунку свідчать, що збільшення обсягів виробництва соняшнику у 2011 р., порівняно з 2010 р., не призвело до зниження ціни. Ціна на 1 т соняшнику (без ПДВ) лише збільшилась з 3029,8 грн у 2010 р. до 3224,9 грн у 2011 р. Це пояснюється підвищеним попитом на соняшник на внутрішньому ринку для його переробки на олію. У зв'язку з підвищеним попитом на соняшник, прогнозні обсяги його виробництва визначаються на основі агротехнічних вимог щодо максимальних розмірів посівних площ у системі сівозмін підприємства та економічної доцільності їх збільшення з урахуванням прибутковості інших видів продукції.

На формування та розвиток ринку соняшнику мають суттєво впливати лише великі за розмірами і обсягами товаровиробники. Тому економічне обґрунтування обсягів виробництва соняшнику здійснювалось, перш за все, для підприємств, які звітують за формою № 50-сг.

У 2012 р. зібрана площа під соняшником на сільськогосподарських підприємствах України становила 4106,63 тис. га, а в 2013 р. посівна площа цієї культури, за даними Мінагрополітики України, буде на рівні

3. Потреба в ресурсах та ефективність виробництва соняшнику урожаю 2015 р. на сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства) України*

Показники	Групи підприємств за рівнем ресурсного забезпечення				Всього
	низький	задовільний	достатній	високий	
Площа посіву, тис. га	1472,94	2293,48	313,04	77,56	4157,02
Урожайність, ц/га	15,40	19,73	24,78	30,61	18,78
Виробництво соняшнику, тис. т	2269,06	4524,17	775,68	237,43	7806,33
Реалізовано соняшнику, тис. т	2193,24	4357,03	746,74	219,62	7516,62
<i>Елементи витрат, млн. грн</i>					
Зарплата	221,27	378,20	49,81	13,06	662,34
Нарахування на зарплату	82,29	140,65	18,52	4,86	246,32
Насіння	837,22	1511,13	244,02	67,48	2659,85
Мінеральні добрива	739,07	1818,65	293,15	93,50	2944,38
Засоби захисту рослин	270,91	661,86	115,15	44,76	1092,68
Паливно-мастильні матеріали	1481,60	2315,68	309,89	72,26	4179,43
Амортизаційні відрахування	651,90	1157,84	173,54	44,80	2028,08
Ремонт основних засобів	488,93	764,18	98,92	21,95	1373,97
Транспортні витрати	19,81	38,79	6,57	1,91	67,08
Плата за оренду земельних паїв	1050,70	1628,87	221,84	53,56	2954,98
Інші матеріальні витрати	228,44	407,35	59,75	16,43	711,97
Страхові платежі	233,07	415,61	60,96	16,76	726,40
Загальновиробничі витрати	197,87	352,83	51,75	14,23	616,68
Разом виробничих витрат	6503,08	11591,65	1703,85	465,57	20264,15
Виробнича собівартість 1 т, грн	2865,98	2562,16	2196,60	1960,90	2595,86
Виробничі витрати на 1 га, грн	4415,03	5054,17	5442,92	6002,76	4874,68
Ціна 1 т (з ПДВ), грн	4928	4928	4928	4928	4928
Повна собівартість 1 т, грн	3159,14	2831,73	2436,12	2176,15	2868,81
ПДВ з 1 т, грн	273,74	329,12	396,48	438,77	322,86
Прибуток на 1 т, грн	1495,12	1767,15	2095,40	2313,08	1736,33
Виторг, млн. грн	10808,28	21471,44	3679,91	1082,30	37041,93
Прибуток, млн. грн	3279,15	7699,51	1564,71	508,00	13051,37
Додана вартість, млн. грн	4234,61	9376,21	1806,58	570,72	15988,12
Прибуток на 1 га, грн	2226,26	3357,13	4998,43	6549,81	3139,60
Додана вартість на 1 га, грн	2874,94	4088,20	5771,08	7358,47	3846,05
Рівень рентабельності, %	47,33	62,41	86,01	106,29	60,52

*Джерело: розрахунки автора.

минулого року [2, 4]. Таким чином, посівна площа під соняшником на сільськогосподарських підприємствах майже стабілізувалася. До 2015 р. мож-

на очікувати незначне її збільшення на 50–150 тис. га, порівняно з 2012 р., на підприємствах лісостепової зони. Планова урожайність соняшнику визначалась на основі досягнутого її рівня у 2011–2012 рр. та можливого її приросту для підприємств з різними рівнями ресурсного забезпечення (табл. 3).

Використовуючи розроблені технологічні карти для типових підприємств зон України було проведено розрахунки з виробництва соняшнику урожаю 2015 р. на сільськогосподарських підприємствах України. При розрахунках робилося припущення, що питома вага посівних площ соняшнику, який вирощується за різних рівнів ресурсного забезпечення, збережеться на рівні 2010 р.

У результаті розрахунків було визначено обсяги виробництва соняшнику урожаю 2015 р. на сільськогосподарських підприємствах та необхідна величина ресурсів і коштів на вирощування культури за елементами витрат як у цілому за рік, так і по його місяцях.

Результати досліджень свідчать, що під урожай соняшнику 2015 року потрібно внести 237,91 тис. т діючої речовини на суму 2944,38 млн грн, потреба в нафтопродуктах становить 332,17 тис. т на суму 4179,43 млн грн, засобах захисту рослин – на суму 1092,68 млн грн. Загальна сума грошових витрат становитиме 18 236,07 млн грн.

Дані табл. 3 свідчать, що при площі посіву 4157,02 тис. га та середній врожайності 18,78 ц/га підприємства України можуть виробити в 2015 році 7806,33 тис. т соняшнику. Загальні витрати на його виробництво становитимуть 20 264,15 млн грн.

При обсягах реалізації соняшнику 7516,62 тис. т підприємства України можуть одержати грошових надходжень у сумі 37041,93 млн грн. Прибуток від реалізації насіння соняшнику становитиме 13051,37 млн грн, а рівень рентабельності його виробництва в цілому по підприємствах – 60,52 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати досліджень свідчать, що в 2015 р. на сільськогосподарських підприємствах обсяг виробництва насіння соняшнику прогнозується в обсязі 7,8 млн т. Для одержання такого урожаю потрібно внести 237,91 тис. т діючої речовини на суму 2944,38 млн грн, потреба в нафтопродуктах становить 332,17 тис. т на суму 4179,43 млн грн, засобах захисту рослин на суму 1092,68 млн грн. Загальна сума грошових витрат становитиме 18 236,07 млн грн. Коефіцієнти окупності витрат при вирощуванні соняшнику з низьким, задовільним, достатнім та високим рівнями ресурсного забезпечення становитимуть, відповідно, 1,47, 1,62, 1,86 та 2,06.

Список літератури

1. Андрієнко О. Андрієнко А, Семеняка І. Не такий страшний соняшник, як його малюють [Електронний ресурс]. – О. Андрієнко, А. Андрієнко, І. Семеняка. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/>

2. Кириченко В.В. Виробництво соняшнику в Україні: стан і перспективи розвитку / В.В. Кириченко // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. – 2010. – № 7. – С. 281–286.

3. Огляд ринку олійних культур в Україні та в світі за 2011 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrex.gov.ua/oglyad-rinku-oliynih-kultur-v-ukrayini-ta-v-sviti-za-2011-rik/>

4. Прогноз врожаю в Україні в 2013 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agriagency.com.ua/>

5. Сільське господарство України : стат. зб. / за ред. Ю.М. Остапчука. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 370 с.

Исследовано современное состояние производства семян подсолнечника на сельскохозяйственных предприятиях Украины и разработана его производственная программа на 2015 год.

Производство, сельскохозяйственные предприятия, семена подсолнечника, эффективность производства, рынок, перспективы.

The modern state of sunflower seed production in agricultural enterprises of Ukraine is presented and its production program for 2015 is developed.

Production, agricultural enterprises, sunflower seeds, production efficiency, market, prospects.